

ЗАМОНАВИЙ МЕТОДЛАР АСОСИДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ МЕТОДИК ХУСУСИЯТЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.027>

*Давронова Фотима Пирназаровна,
Самарканд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва
биотехнологиялар университети*

Аннотация: мазкур мақолада сўнги йилларда таълим соҳасидаги амалга оширилган ислохотлар, хорижий тилларни ўргатиш билан боғлиқ ижтимоий зарурат, расмий ва норасмий тил ўрганиш марказлари фаолияти таҳлил қилинади. Хорижий тажрибалар асосида олий таълим тизимида чет тилларни ўргатиш билан боғлиқ муаллифлик методикаларига изоҳ бериб ўтилади.

Калит сўзлар: чет тили, ахборот-коммуникатив технологиялар, расмий таълим, норасмий таълим, тил портфеллари, гипнопедия, «Silent way», «Total-physical response», «Sugesto pedia», Пимслернинг тил ўргатиш методи, Илона Давидованинг экспресс методи.

Аннотация: в данной статье анализируются реформы, осуществленные в сфере образования за последние годы, социальная потребность в обучении иностранным языкам и деятельность центров формального и неформального изучения языков. На основе зарубежного опыта рассматриваются авторские методики преподавания иностранных языков в системе высшего образования.

Ключевые слова: иностранный язык, информационно-коммуникационные технологии, формальное образование, неформальное образование, языковые портфели, гипнопедия, «Silent way», «Total-physical response», «Сугестопедия», метод обучения языку Пимслера, экспресс-метод Илоны Давыдовой. .

Abstract: this article analyzes the reforms carried out in the field of education in recent years, the social need for teaching foreign languages and the activities of formal and informal language learning centers. On the basis of foreign experience, author's methods of teaching foreign languages in the system of higher education are considered.

Key words: foreign language, information and communication technologies, formal education, non-formal education, language portfolios, hypnopedia, «Silent way», «Total-physical response», «Sugestopedia», Pimsleur language teaching method, Ilona Davydova's express method.

Таълим соҳасидаги амалга оширилган ислохотлар жараёнининг ўзига хос бўғини сифатида чет тилларни мамлакат ёшларига ўргатиш кун тартибидаги долзарб вазифалар сирасига кирди. Бу масалаларни ечишда, бир томондан, қардош халқлар вакиллари ва республикада яшаётган халқларнинг тилларини ўқитишни сақлаб қолиш, уларни кучайтириш ва кенгайтириш, иккинчидан эса, жуда катта қизиқиш уйғотган хорижий тилларни, хусусан Ғарб ва Шарқ халқлари тилларини ўқитишни кучайтириш йўлидан борилмоқда. Ўзбекистонда таълим тизими етти тилда олиб борилади. Улар: ўзбек, рус, қарақалпоқ, қозоқ, қирғиз, тожик, туркман тиллари. Қарийб 90 фоиз мактабларда ўқиш ўзбек тилида олиб борилади. Мамлакатимизда 5,5 фоиз мактабларда ўқиш – рус тилида, 2,5 % – қарақалпоқ тилида, 2 фоиз – тожик тилида, 0,4 % – қирғиз тилида, 0,2 фоиз – туркман тилида олиб борилади. Таълим жараёни шундай қурилганки,

ўқувчилар ўз она тили билан биргаликда, бир неча бошқа чет тилларини ўрганиш имкониятига ҳам эгадирлар. Шунинг учун кенг аҳоли қатламлари ичида ўз она тилидан ташқари, рус тили ва бир неча хориж тилларини билганлар сони кундан кун кўпайиб бормоқда.

Инглиз тилини ўқитиш ва бу тилни кенг миқёда ўрганилиши мазкур тилни жаҳон илм-фани, иқтисодиёти, маданиятида етакчи бўлган мулоқот воситасига эгалик қилишни англатади. Шу нуқтаи назардан, ушбу тилни ўқитишда замонавий таълим методларини қўлланилиши долзарбдир. [2] Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майда «Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштиришни сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора тадбирлари тўғрисида»ги қарори [1] бизнинг мамлакатимизда ҳам бу борада ишлар янги босқичга кўтарилганини ҳамда жамиятимизни дунё ҳамжамиятига интеграциялашуви сари изчил одимлаётганини англатади.

Умуман олганда, замонавий таълим ва тил ўргатиш методларини қўллаш замонавий инглиз тилини ўқитиш методикасининг сезиларли ривожланишини англатади. Дарҳақиқат, замонавий методлар асосида инглиз тилини тезкор (интенсив) ўқитиш талабаларнинг ўқитувчилар билан ижобий алоқаларини кучайтиради ва инглиз тилини ўрганишни рағбатлантириш хусусиятларини ҳам ўзида намोёни эта олади. Инглиз тилини тезкор (интенсив) ўқитишда замонавий технологиялардан фойдаланиш инглиз тилини ўқитиш билан бевосита боғлиқ бўлган ва керакли мақсадларга эришишга олиб келадиган усуллар, воситалар, материаллар, мосламалар, тизимлар ва стратегияларнинг инновацион қўлланилишини ўз ичига олади.

Шу билан бирга, мамлакатда расмий таълим тизими билан биргаликда республиканинг барча ҳудудларида норасмий ва ноформал хорижий тилларни ўқитиш, уларда ўқувчиларни чет тиллари бўйича тестлар топширишга тайёрлаш, ёки ўқувчиларнинг тил малакасини ўстириш марказлари кўплаб очилди ва улар кенг фаолият олиб бормоқда. Шунингдек, кўпчилик хорижий давлатларнинг элчихоналари қошида ҳам тил ўқитиш марказлари очилган бўлиб, улар истак билдирганларни ўз мамлакати тилига ўқита бошлади. Мана шундай тил марказлари Германиянинг DAAD, Кореянинг KOICA, Япониянинг JICA, Исроилнинг MASHAW, Ҳиндистон маданият маркази, АҚШнинг EDUCATIONAL EXCHANGE PROGRAM, Буюк Британиянинг BRITISH COUNCIL каби ташкилотлари, уларда ташкил қилинган ресурс марказлар, маданият марказлари, кутубхоналар, интернет материаллари, тьюторлик хизматлари, стажировкалар ва хорижий элларга танлов асосида ўқишга юбориш хизматлари, шунингдек Хитой, Франция ва бошқа давлатлар элчихоналарида ташкил қилинган тил марказлари фаолият олиб бормоқда. Элчихоналар таркибида тиллар бўйича турли танловлар, хорижий стажировкалар ўтказиш анъанага айланган [3].

Хориж тажрибаларини ўрганиш мобайнида олий таълим тизимида ўқитувчилар томонидан чет тилларни ўргатиш борасида бир қанча методикалар яратилган. Шулардан бири – “Тил портфеллари” деб номланади.

Тил портфеллари. 2010-2011 йилларда таҳсил олувчиларнинг чет тилларни ўзлаштиришларига қулайлик туғдириш мақсадида махсус тил портфеллари методикаси Евроиттифоқ амалиётига киритилган эди. Ҳозирда мана шундай тил портфеллари кенг ривож топмоқда. Яъни, ҳар бир ўқувчининг хорижий тил бўйича ўқиган ва ишлаб чиққан материаллари мазкур портфелга жамланади.

Бу тил портфелларининг энг муҳим жиҳати шундаки, ўқувчи мустақил равишда ўзининг тил билиш динамикасини қузатиб бориши, зарур ўринларда тил билиш малакасини кучайтириш зарурлиги англаш имконияти туғилади. Тил портфеллари кейинчалик ўқувчининг мустақил ўқув воситасига айлана боради ҳамда унинг ўқиш ва таълим олиш жараёнига бевосита алоқадорлиги, манфаатдорлигини таъминловчи бош унсурга айланади [4].

Гипнопедия (қадимги грек – *ύπνος* уйқу ва *παιδεία* ўқитмоқ сўзларидан олинган) табиий уйқу шароитида маълум бир ахборотларни мияга етказиш ва узатиш методикаси. Ахборотларни узатиш бирор бир шахс, ёки магнит лентаси орқали юборилади [5]. Гипнопедияга нисбатан икки қарама-қарши муносабат мавжуд. Бир томондан, баъзи олимлар унинг имкониятларига жуда ишонмасдан, шубҳа билан қарайдилар. Иккинчи турдаги олимлар эса, гипнопедия ахборот технологиялари ривожига билан ахборот узатишнинг энг мақбул, кам харж, сифатли ва самарали усули бўлиб қолишига комил ишонч билдирадилар. Бироқ бугунги кунда гипнопедиянинг кенг ва турли предметларни ўқитишдаги ўрни ҳақида гапиришга ҳали эрта. Аслида уйқуда маълум бир ахборотларни ухлаётган одам тафаккури ва хотирасига узатиш амалиёти қадимдан мавжуд бўлган. Масалан, қадимга йогалар ва фақирлар Ҳиндистонда, лебашлар Эфиопияда, шунингдек, будда монахлари бу усулни кўп қўллаганлар. Замонавий илмда эса усулни биринчи бор 1923 йилда АҚШда Д.А.Финней томонидан Пенсаколадаги денгиз мактабида қўллаганлиги ҳақидаги ахборотлар расмий газеталарда сақланиб қолган. Собиқ Совет Иттифоқида бу усул билан махсус шуғулланишган. Шу боис, 1936 йилда А.М.Свядош амалий тажрибалар ўтказган. Гипнопедияга нисбатан сўнгги энг йирик қизиқишлардан бири ўтган асрнинг 50-60 йилларида пайдо бўлди. Гипнопедия тарафдорларидан бири киевлик олим Леонид Близниченко инглиз тилидаги сўзларни эслаб қолишда гипнопедиянинг имкониятларини таҳлил қилиб чиққан. Бу масалада кўпроқ эътибор хорижий тил фонетикасига, яъни, тўғри талаффуз қилиш имкониятларига қаратилган. Киев Олий муҳандислик радиотехник билим юртида ташкил қилинган тажриба-синов ишлари асосида талабаларда инглиз тили фонетикаси бўйича муаммолар бўлмаган ва ўқувчилар лексикасини ўрганиш ва хотирада сақлаб қолишга жуда тез ва енгил ўрганганлар. Гипнопедияга бўлган замонавий баҳо шундан ибратки, унинг усулларини чет тилини бир бошдан ва тамомила ўрганишда мазкур методни қўллаб бўлмайди, бироқ тафаккур ости ва хотира билан боғлиқ равишда мазкур методикани қўшимча усул сифатида қўллаш мумкин. Яъни, гипнопедия хорижий тилларни шунчаки ўргатувчи метод эмас, балки хорижий тилни ўрганишда унинг товушлар ва лексик қатламини билиш, қабул қилишни енгиллаштирувчи усул саналади.

«Silent way» (жимлик методи) ўтган асрнинг 60-йилларида вужудга келган. Бу усулда хорижий тилга табиий имконият сифатида қаралади. Чунки ҳар бир инсонда барча тилларга бўлган тил ўрганиш қобилияти мавжуд бўлади. Тил ўрганиш қобилияти инсонларда табиий равишда мавжуд бўлади. Шунга кўра, агар инсон хорижий тилни ўрганмоқчи бўлса, унга ҳалақит бермаслик, балки унга шарт-шароит яратиб бериш зарур бўлади. Шу боис, мазкур метод тарафдорлари фикри бўйича чет тили ўқитувчиси ўқувчининг имкониятларини рўёбга чиқаришга шарт-шароит яратиши даркор, билакс ўқувчини бошқариши эмас. Мазкур метод бўйича ўқувчининг узоқ вақт “жим” ўтиришига имкон яратилади. У ўзи гапириб кетмагунича, ундан гапириш талаб этилмайди. Бу гўдакларнинг ўз она тилида гапириб кетиши шарт-шароитига ўхшаб кетади.

Чунки гўдаклар ҳам гарчи бировларнинг барча гапларини тушунсалар ҳам узоқ вақт ўзлари гапирмайдилар. Шу билан бирга, ўқитувчи ҳам гапирмайди. Балки сўзларнинг турли символларини кўрсатиш орқали тил бойлиги кўпайтирилади. Символлар кейинчалик сўзлар билан узвий боғлиқликда хотирада сақланиб қолади.

«Total-physical response» (жисмоний жиҳатдан ахборотга нисбатан таъсир кўрсатиш методи). Мазкур методнинг талабига биноан боланинг шууридан ўзидан ўтказилмаган ҳар қандай ахборот хотирада сақланиб қолмайди. Шу боис ҳам хорижий тилни ўрганиш учун тил ахборотини инсон ўз шууридан ўтказиши лозим. Шунга кўра, аввал талаба етарли ҳажмдаги хорижий тил бўйича ахборотлар билан қуроолантирилади. Кейин, қарийиб йигирма соат талаба фақат берилган ахборотлар мажмуасидан иборат хорижий тил материални мунтазам эшитиб боради. Шундан сўнггина, талабадан олинган ахборотларга нисбатан жисмоний жавоб бериш талаб этилади. Жавоб бериш тана ҳаракатлари орқали кечади. Масалан, “Stand up!” дейилганда талабалар туради, “Sit down!” дейилганда талабалар ўтиради. Бинобарин, узоқ вақт талаба аввал эшитиб, кейин ўз ҳаракатлари орқали ахборотни ўзлаштириб олганидан сўнггина мана шу ахборот билан фаол муносабатлар ўрнатилади. Мазкур методда талабалар кейинчалик нафақат ўқитувчи билан, балки фаол тарзида ўзаро ҳам кенг мулоқотга киришадилар.

«Sugesto pedia» – хорижий тил материалига чуқур кириб бориш методи. Мазкур метод ўтган асрнинг 70-йилларидан кенг тарқала бошлади. Мазкур метод тарафдорларининг фикрига кўра, инсон ҳар қандай бошқа хорижий тилни ўрганиши мумкин. Агар у мана шу тил ўрганиш жараёнида бошқа одамга айланса. Яъни, гуруҳдаги барча талабалар ўзларига янги, хорижий тил мамлакатига доир исмларини қабул қиладилар, ўзлари учун янги биографияларни ўйлаб чиқарадилар. Янги тил мамлакатига яшашни фантазия қила бошлайдилар. Шу боис, талабаларда иллюзия, яъни янги мамлакатда яшаётган янги инсон қиёфаси вужудга келтирилади. Бу янги мамлакатда гапириш, яшаш лозим, гапиришни эса ўрганиш даркор. Бу яратилган эркинлик шароитида талабаларнинг тил ўрганиш имкониятлари жуда кенгайди, улар эркин мулоқотга киришганидан сўнг эса, ўз кучларига ишонч бир неча баробар ортади.

Пимслернинг тил ўргатиш методи (Пол Пимслер) асосий тўрт категориядан иборат бўлган тизимга асосланади. Улар – антиципация, тизимланган интервал такрорлар, сўз ядроси ва чекланган таълим. Антиципация асосида ўқувчи хорижий тил материални бир вақтнинг ўзига ҳам кўради, ҳам эшитади, ҳам талаффуз қилишга ўрганади, ҳам ўз хотирасида уни жонлантиришга уринади. Мазкур метод асосидаги дарсликлар Pimsleur Language Programs маркази томонидан ишлаб чиқилиб Simon & Schuster нашриёти томонидан нашр қилинади. Ҳар бир дарс 30 минутлик кассетада жамланган аудио-дарсдан иборат. Бугунги кунда мазкур метод асосида турли коммуникацион ишланмалар кенг кўламда ишлатилади. Улар ичида аудио ва видео кассеталар, интернетга жойланган очиқ дарслар, CD дисклар мавжуд. Пимслернинг методи кўпчилик замонавий методлар каби кўпроқ хорижий тилда сўзлашиш ва мулоқот қилишга ўргатади, лекин ўқувчи диққатини хорижий тилда ёзиш ва ўқиш малакаларига йўналтирмайди.

Илона Давидованинг экспресс методи. Мазкур метод Россияда 1990-йиллардаги ижтимоий ҳаётда ҳозиржавоблик билан яратилган методлардан бири саналади. Унда кассеталар, яъни, аудио ёзувларни эшитиш асосида тил

малакалари шакллантирилади. Уларда турли мавзуларга оид тил материаллари эшитиш учун тақдим этилади. Ҳозирда мана шундай материалларнинг янги ахборот технологиялари асосида ҳам эшитиш, ҳам талаффуз этишга асосланган аналоглари ишлаб чиқилган. Бунда такрорлаш асосида хорижий тил материалларини мунтазам эшитиш тил малакаларининг маълум даражада шаклланишига олиб келади. Бу метод кўпроқ хорижий тил лексикаси даражасини оширишни истаган ўқувчилар учун мос келади.

Таҳлиллардан маълум бўлдики, хорижий тилларни ўқитиш жараёнини мутлақо замонавий омилсиз ташкил этиб бўлмайди. Шу сабабли хориждаги самарали методикаларни ўрганиш ва шу асосда ўқитувчининг инновацион педагогик фаолиятини миллий кадрларга таянган ҳолда ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бирга, хорижий тилларни ўрганишни ташкил қилишнинг амалдаги тизимини таҳлил этиш шунини кўрсатмоқдаки, таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва дарсликлар замон талабларига, хусусан, илғор ахборот ва медиа-технологиялардан фойдаланиш борасидаги талабга тўлиқ жавоб бермаяпти. Таълим асосан анъанавий услубларда олиб борилмоқда. Таълим тизимининг барча босқичларида чет тилларни узлуксиз ўрганишни ташкил қилиш, шунингдек, ўқитувчилар малакасини узлуксиз ошириш ҳамда таълим жараёнини замонавий ўқув-услубий материаллар билан таъминлашни ҳар томонлама такомиллаштириш тақозо этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.05.2021 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5117-сон қарори, Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 20.05.2021 й., 07/21/5117/0472-сон.
2. Жуманова, Г.А. 2022. Инглиз тилини ўқитишда ақлли технологияларни қўлланилишининг аҳамияти. *Архив научных исследований*. 2, 1 (апр. 2022).
3. Норимова Г. А. Олий таълимда замонавий таълим тренди-стриминг технологиясининг илмий методик тавсифи //Международный Журнал ИСКУССТВО СЛОВА. – 2021. – Т. 4. – №. 2.
4. Мосина М. А., Красильникова Н. А. Языковой Портфель как инновация современного иноязычного образования //Молодой ученый. – 2014. – №. 11. – С. 398-401.
5. Кононок А. С. Гипнопедия как вспомогательный метод изучения иностранных языков //Теория и практика обучения иностранным языкам: Традиции и перспективы развития. – 2019. – С. 131-136.